

Skript

HISTORISCH TIJDSCHRIFT

Interview met Arianne Baggerman. Herinneren in een veranderende wereld

Auteurs: Tibbe Schreurs en Pim Storm

Verschenen in Skript Historisch Tijdschrift, jaargang 47, nummer 4 (2026), pp. 58-62.

© 2026 Stichting Skript Historisch Tijdschrift, Amsterdam

p-ISSN: 0165-7518

e-ISSN: 3051-2506

Skript Historisch Tijdschrift is een onafhankelijk wetenschappelijk blad dat viermaal per jaar verschijnt. De redactie, bestaande uit studenten en pas afgestudeerden, wil bijdragen aan actuele historische debatten, en biedt getalenteerde studenten de kans om hun werk aan een breder publiek te presenteren.

HERINNEREN IN EEN VERANDERENDE WERELD

INTERVIEW MET ARIANNE BAGGERMAN

Tibbe Schreurs en Pim Storm

De overgang van *Skript Historisch Tijdschrift* naar een digitaal medium heeft tot uiteenlopende reacties geleid. Arianne Baggerman, voormalig bijzonder hoogleraar Geschiedenis van Uitgeverij en Boekhandel aan de Universiteit van Amsterdam, was zeker niet de eerste om deze stap toe te juichen, maar ging hierover wel graag met de redactie in gesprek. Al in 2010 waarschuwde ze in haar oratie *Over leven, lezen en schrijven* voor het lot dat het boek beschoren was met de snelle opkomst van digitale archieven. Tegelijkertijd heeft verandering – van veranderende straatbeelden tot landelijke revoluties – al veel langer tot ongerustheid geleid. In mei 2025 verscheen haar boek *De storm die wij vooruitgang noemen*, genomineerd voor de shortlist van de Libris Geschiedenis Prijs 2025, waarin ze een podium geeft aan talloze egodocumenten geschreven tussen 1750 en 2000. Thuis op haar werkzolder spraken we Baggerman over de omgang van deze mensen uit het verleden met een alsmaar sneller veranderende wereld, evenals haar eigen visie op de maatschappelijke en technologische veranderingen die we momenteel zelf meemaken.

Persoonlijke verhalen in overvloed

De storm die wij vooruitgang noemen barst van de verhalen van mensen uit alle lagen van de samenleving. Soms beperkt Baggerman zich tot korte fragmenten en soms, zoals bij de broers Boissevain halverwege de negentiende eeuw, wijdt ze er enkele paragrafen aan. Die verhalen worden afgewisseld met overzichten van de grootschalige politieke en technologische ontwikkelingen van de achttiende, negentiende en twintigste eeuw, die de dagboekschrijvers en autobiografen die in dit boek aan bod komen hebben meegemaakt. ‘Hebben jullie eerder zo’n boek gelezen?’ vroeg Baggerman. Die vraag hadden wij onszelf ook gesteld. Inderdaad hadden wij een boek met zó veel persoonlijke verhalen nog niet eerder gelezen. ‘Ik ook niet!’

Het ontbreken van een eerdere, vergelijkbare studie had het schrijven van *De storm die wij vooruitgang noemen* voor Baggerman dan ook niet makkelijker gemaakt. De uitdaging lag vooral bij de compositie van het boek: het overzicht bewaren tussen al die verhalen, niets over het hoofd zien en uiteindelijk een helder verhaal schrijven met verwijzing naar voldoende, maar niet te veel historisch bewijsmateriaal. In dit proces zijn frustrerend veel verhalen geschrapt. ‘Dit was een boek van enorme zelfbeheersing.’

Het onderzoek zelf was veel werk geweest, maar had Baggerman met groot plezier gedaan. Eigenlijk was ze daarmee al in de jaren negentig begonnen, tijdens het afronden van haar proefschrift. Haar promotiebeurs was inmiddels op en om de laatste maanden bij te verdienen

Arianne Baggerman
fotograaf: Jeroen Oerlemans

ging ze aan de slag als inventarisator egodocumenten, ‘de leukste baan aller tijden.’ Alle archieven in Nederland mocht ze afzoeken naar dagboeken, autobiografieën en memoires. Daarnaast hield ze met collega’s ‘een schaduwboekhouding van reisverslagen’ bij, omdat het zonde zou zijn die niet te noteren. Buiten inventariseren hoefde Baggerman niets met deze bronnen, en juist die vrijheid hielp haar om over dit materiaal tot nieuwe ideeën te komen. In de vele egodocumenten die in die jaren door haar handen zijn gegaan, zag ze bij schrijvers vanaf de achttiende eeuw een rap groeiend bewustzijn van tijd en een significante versnelling van maatschappelijke en technologische ontwikkelingen ten tonele verschijnen.

Samen met historicus Rudolf Dekker begon zij deze ideeën uit te werken. Dat deden ze aan de hand van Otto van Eck (1780-1798), een jongetje dat in het

laatste decennium van de achttiende eeuw van zijn ouders een dagboek moest bijhouden en dat tot zijn vroegtijdige overlijden op zeventienjarige leeftijd had gedaan. In 1998 verscheen van hun hand een geannoteerde publicatie van Otto’s dagboeken, en elf jaar later *De wondere wereld van Otto van Eck*.

De studie van Otto was een microgeschiedenis, een heel ander genre dan *De storm die wij vooruitgang noemen*. In plaats van het dagboek van één jongetje had Baggerman nu te maken met grote aantallen dagboeken en autobiografieën, geschreven over een periode van 250 jaar. Niet alleen was het bronnencorpus groter, het onderscheid tussen dagboeken en autobiografieën was vaak lastig te hanteren. In de regel schreven mensen hun dagboeken dichter op het leven dan een autobiografie, die doorgaans terugblikkend aan het einde van een leven geschreven was. ‘In de praktijk liepen dagboeken meestal juist uit op autobiografieën, terwijl autobiografieën op hun beurt na afronding vaak reden tot het voortzetten van een dagboek waren.’ Baggerman viel het geregeld op dat autobiografen verrast waren over de lengte van hun leven en met een dagboek hun autobiografie *up-to-date* hielden.

‘Ik ben zelf haast verbaasd dat het is gelukt om dit boek af te ronden,’ bekende Baggerman. Tijdens het schrijven heeft ze vaak gedacht aan de woorden van Hella Haasse (1918-2011), die in de jaren vijftig een autobiografie was gaan schrijven omdat een veel grootschaliger ambitie – het schrijven van de geschiedenis van de mensheid gevat in één mensenleven – naast de dagelijkse verplichtingen en het huishouden onmogelijk leek. ‘Moet ik nou echt bewijzen dat ik dit niet kan?’ echode Baggerman de beroemde schrijfster.¹ ‘Het stellen van die vraag was natuurlijk een retorische truc’, geeft Baggerman toe, waarmee Haasse haar keuze rechtvaardigde om zich op dat moment te beperken tot het beschrijven van de

wereld waarin zij zelf leefde. Baggerman had het nog veel moeilijker, grapt ze. Zij hoefde niet de geschiedenis aan de hand van één mensenleven te schrijven, maar talloze.

Beleven en herinneren: ervaringen van verandering

‘Grappig aan die passage van Hella Haasse vond ik dat dit op zichzelf alweer een tijdsbeeld van de jaren vijftig is.’ Baggerman steekt een sigaret op. ‘Haasses wereld is zelf ook nostalgisch geworden.’ Haasse moest onder andere de melkflessen buitenzetten voor de melkboer, rekening houden met de schillenboer die zo voor de deur kon staan en een boodschappenlijstje bijhouden voor de kruidenier. ‘Dat zijn allemaal dingen en beroepen die er niet meer zijn.’

Het vastleggen van deze verdwenen zaken is een van de belangrijkste redenen voor het beschrijven van het eigen leven, constateerde Baggerman tijdens haar onderzoek. Zelfs de vele passages in dagboeken van na 1800 die onpersoonlijk en zakelijk overkomen, kunnen getuigen van de wens grip op het leven, de wereld en de tijd te krijgen. Tijdens en na de politieke en industriële revoluties van de achttiende en negentiende eeuw zagen mensen de wereld in steeds hoger tempo veranderen. Het landschap van hun leven werd een landschap van herinneringen, dat zij probeerden te vatten in dagelijkse verslagjes en, in latere stadia van hun levens, een autobiografie.

‘Eigenlijk is er hier sprake van een breukbewustzijn.’ Met breukbewustzijn verwijst Baggerman naar historici als Richard Terdiman, Reinhart Koselleck en Hermann von der Dunk, die in hun werk schrijven over een ervaren breuklijn tussen de vroegmoderne en moderne tijd. Ze sluit zich bij hun stelling aan, maar voegt daar wel aan toe dat we niet kunnen spreken van één breuklijn, maar vele. Bijzonder veel van de herinneraars die Baggerman bestudeerde, maakten op een

of meerdere momenten in hun leven een breukervaring mee. Zij kregen onder andere te maken met het verdwijnen van stukken natuur door de aanleg van spoorlijnen, versnellingen in de communicatie door de komst van de telefoon en het telegram en, wellicht het pijnlijkst, met de vernietiging van de wereld van hun jeugd door de sloop van de huizen waar ze hun kindertijd hadden doorgebracht.

Autobiografieën uit de negentiende en twintigste eeuw bevatten geregeld plattegronden en schetsen, zo niet aquarellen, van verdwenen huizen. ‘En hetzelfde geldt voor geuren en geluiden, die herinneringen kunnen oproepen,’ vertelt Baggerman. ‘Daar maakt het Openluchtmuseum in Arnhem ook gebruik van.’ Er staat bijvoorbeeld een Molukse barak die laat zien hoe Molukkers woonden nadat ze in 1951 naar Nederland waren overgekomen vanwege de Indonesische onafhankelijkheidsoorlog. ‘Daar staat ook iemand Moluks te koken, om de herinnering van die plaats opnieuw leven in te blazen.’ Die zintuiglijke beschrijvingen waren voor Baggerman een van de grootste plezieren van haar onderzoek.

Dagboekschrijvers en autobiografen veranderden door hun leven heen zelf ook. Ze werden niet alleen allemaal ouder, veel van hen hadden in de loop van hun leven een sociale opgang gemaakt, door omhoog te trouwen of door carrière te maken. Deze veranderingen in hun levens veranderden ook de perspectieven waarmee zij naar de wereld en hun eigen leven keken. ‘Daardoor worden die herinneringen steeds opnieuw herschreven.’ De wereld die schrijvers zich van hun jeugd herinnerden was niet de wereld die ze daadwerkelijk beleefd hadden. ‘Mensen blijven hun levensverhaal herschrijven in hun hoofd, om het aan te passen aan de huidige omstandigheden.’ Herinneringen zijn op die manier inherent instabiel – en juist dat vond

Baggerman interessant. Willem van den Hull, een achttiende-eeuwse kostschoolhouder, was in dit opzicht een van de meest sprekende herinneraars. 'Hij heeft én een sociale opgang gemaakt, én voluit de Franse revolutie meegemaakt, én een stukje van de Industriële revolutie. Bij hem is alles veranderd. En dan zie je soms hoe hij ineens als een kind terugkijkt, of probeert terug te kijken, en dan weer als een kostschoolhouder op leeftijd. Hij schakelt de hele tijd.'

Veel herinneraars waren zich ervan bewust dat ze zich sommige dingen wel herinnerden en andere niet. Dat herinneringsbewustzijn is volgens Baggerman tekenend voor de moderne tijd waarin zij leefden:

Je hoeft natuurlijk ook niet te herinneren als de wereld in jouw leven min of meer hetzelfde blijft en jij hetzelfde doet als wat je vader en grootvader deden. Je ziet het nog steeds om je heen; het is nog steeds heel tastbaar. Wanneer de wereld om je heen alsmaar meer gaat veranderen en in een steeds sneller tempo, wordt het ook moeilijker om die tastbare band met de wereld te behouden.

Deze band wordt met het verstrijken van de tijd abstracter, benadrukt Baggerman, omdat latere generaties deze wereld niet meer hebben meegemaakt. 'De volgende generaties weten niet wat ze missen.' De getuigen in haar boek weten dat wel, en kunnen daarmee aan de generaties na hen doorgeven wat zij zullen missen.

Onze eigen breuklijn

De veranderingen hebben zich sinds de achttiende eeuw alsmaar verder doorgezet. De effecten op mens en maatschappij van grote sociale-media-applicaties (web 2.0) zijn nog 'helemaal niet uitgekristalliseerd.' Toch maakt de volgende grote ontwikkeling, AI, al zijn intrede.

'We leven op een héle erge breuklijn.' Baggerman heeft met deze conclusie geworsteld, 'omdat al deze mensen hiervoor dat ook dachten.' Ze werd tijdens haar onderzoek continu geconfronteerd met mensen die op breuklijnen beweerden te leven. 'In zekere zin was dat ook wel zo, maar ik denk wel dat je veranderingen hebt die veel meer omvergooien dan andere veranderingen.' De Industriële revolutie was er zo een: ontzettend ingrijpend voor de omgeving en voor de mensen, maar deze verandering kwam in ieder geval geleidelijker dan de huidige ontwikkelingen, waaronder AI, web 2.0 en digitalisering. 'De gevolgen zijn niet te overzien.'

Baggerman komt met een hedendaags voorbeeld: gepaard met web 2.0 kwam ook het online winkelen. 'Iedereen zit alles online te bestellen, op zoek naar een kort geluksmoment: *hebbes!* Maar dat is het dan ook.' Deze ontwikkeling brengt op zijn beurt een nieuwe tempo-versnelling teweeg in ons leven. Binnensteden houden geen winkels meer over en na het bestellen van de pakketjes kunnen we ze ophalen in dezelfde lege binnenstad. Een praatje met de verkoper is er niet meer bij. 'Het geeft een enorme rompslomp eigenlijk, dus het is ook nog eens verschrikkelijk irrationeel.' De producenten zijn de enigen die nog wel rationeel zijn: zij denken aan hun aandeelhouders. 'Ik vind het onbegrijpelijk', zegt Baggerman. 'Als wij nu al zo slaafs bezig zijn, wat moet het dan worden?'

Iedereen lijkt een opgejaagd leven te leiden. Tijd is uitsluitend een meetbare natuurkundige grootheid geworden, die ons in alles achtervolgt. Daarbij lijkt alles te draaien om zo efficiënt mogelijk te werk gaan en hoe om te gaan met de beperkte tijd die beschikbaar is gesteld. Baggerman denkt terug aan vroeger en realiseert zich dat ze zich nu schuldig maakt aan hetzelfde terugkijken naar het verleden als zoveel van de door haar onderzochte schrijvers deden. Vroeger

belde je iemand om iets te overleggen of om een afspraak te maken. Hierbij kreeg je veel meer informatie mee dan met de huidige communicatievormen. ‘Als je nu WhatsApp gebruikt, wissel je korte informatie uit. Dan denk je dat je met elkaar in contact staat, maar dat doe je eigenlijk niet echt. Het contact verarmt heel erg.’ Daarom betoogt Baggerman met *De storm die wij vooruitgang noemen* voor een minder objectieve, maar juist menselijke conceptualisering van tijd. Tijd wordt stilgezet als we in het hier en nu leven. ‘Dus dat is een beleefde tijd, een *doorleefde* tijd, waarin je er *bent*.’ Maar juist deze beleefde tijd wordt op dit moment volledig ondergraven door de digitale wereld, die in alles om ons heen aanwezig is.

De gevolgen van digitalisering stonden ook al centraal in Baggermans oratie *Over leven, lezen en schrijven* van 2010. Daarin haalde ze de Bibliotheek van Babel aan: een sprookjesachtige bibliotheek waarin alles wat was en ooit zou zijn, opgeschreven stond. Al gauw bleek dit geen utopie, maar een ramp. Niks was vindbaar, want mensen raakten verdwaald in de ellenlange gangen en onoverzichtelijke compartimenten vol irrelevante informatie.² De gelijkenissen met de huidige digitalisering zijn huiveringwekkend. We bouwen aan een gigantische digitale bibliotheek waarin we alles opslaan en toegankelijk willen maken. In de tussentijd zijn er talloze boeken vernietigd, terwijl het steeds moeilijker wordt om alles toegankelijk en inzichtelijk te houden als de opgeslagen data exponentieel toenemen. Met de tijd zal duidelijk worden of digitalisering ons dichterbij onze eigen Bibliotheek van Babel brengt, of dat er oplossingen komen voor de huidige uitdagingen.

Slot

In *De storm die wij vooruitgang noemen* passeren uiteenlopende schrijvers de revue die herinneren in een wereld die steeds sneller verandert. Sinds de Franse en Industriële revoluties heeft het landschap waarin de schrijvers leefden een metamorfose ondergaan, met de komst van fabrieken, treinen, mondialisering, elektriciteit. Vandaag lijken we midden in een digitale metamorfose te zitten, getekend door internet, telefoons, data-warehouses, AI. Mensen lijken zich in het onderzoek van Baggerman steeds meer bewust te worden van de grote veranderingen en beginnen terug te denken aan vervlogen tijden. Met nieuwe ontwikkelingen kunnen we spreken van nieuwe breuklijnen, de ene nog groter dan de ander, en dit idee van op een breuklijn leven is nog altijd actueel.

Baggerman drukt haar sigaret uit. Sinds Hella Haasse haar biografie schreef, zijn er nog altijd tal van verplichtingen en huishoudelijke taken om onze dagen te vullen; daarin is niks veranderd. We bedanken Baggerman voor haar gastvrijheid en haar inzichten. Met genoeg stof tot nadenken verlaten we haar zolderkamer, de steile wenteltrap naar beneden, de voordeur uit. We moeten door. Een online-meeting, de was doen, de trein gemist.

Arianne Baggerman is voormalig bijzonder hoogleraar Geschiedenis van Uitgeverij en Boekhandel aan de Universiteit van Amsterdam en specialiseert zich in de geschiedenis van Nederlandse egodocumenten. Haar boek *De storm die wij vooruitgang noemen* was genomineerd voor de shortlist van de Libris Geschiedenis Prijs 2025.

Eindnoten

- 1 Hella Haasse had zichzelf afgevraagd: ‘Is het werkelijk nog nodig dat ik mijzelf metterdaad bewijs dat ik dit niet kan?’ Zie Hella S. Haasse, *Zelfportret als legkaart* (Amsterdam 1954) 13.
- 2 A. Baggerman (2011), *Over leven, lezen en schrijven: de bandbreedte van boekgeschiedenis* (Amsterdam: Vossiuspers UvA).